

Píše Libuše Heczková

(E*forum, 05. 04. 2017)

Mnohost osamělosti

Na sklonku léta roku 2016 vydal Masarykův ústav a Archiv AV ČR práci **Lucie Merhautové *Paralely a průniky. Česká literatura v časopisech německé moderny (1880–1910)***. Kniha od počátku osmdesátých let do předválečného desetiletí (tedy do doby, kdy se začíná jiná kapitola česko-německých literárních kontaktů) sleduje pět německých časopisů: *Auf der Höhe* (1881–1885), *Die Gesellschaft* (1885–1902), *Aus fremden Zungen* (1891–1910), *Monatsschrift für Neue Literatur und Kunst* (1896–1898), *Das literarische Echo* (1898–1924), jejich vydavatele a prostředníky, kteří o české literatuře psali, překladatele a překladatelky. Historický výklad doplňuje antologie článků o české literatuře v těchto časopisech a samozřejmě nechybí jejich podrobná bibliografie a obsažný soupis pramenů a literatury.

Lucie Merhautová výkladem, antologií a bibliografií vytvořila polyperspektivní obraz, který by mohl zajímat bohemisty, germanisty, translatology i širší publikum, jež ocení, že je práce psána svěže, byť se autorka nesnaží podbízet jednoduchými obrazy. Nejde jen o příběhy jednotlivých časopisů a konkrétní případy, v knize se navíc skrývají objevené portréty osobností, které v našem prostředí sice známe, většinou se však uspokojujeme s tradovanými a snadnými nálepkami. Mám na mysli např. osobnost Leopolda von Sachera-Masocha, vydavatele časopisu *Auf der Höhe*, jehož jméno zná pravděpodobně každý čtenář (jeho dílo kromě *Venuše v kožichu*, ač měl blízký vztah k českému prostředí, je překládáno zřídka). Z dalších zdařilých portrétů této knihy stojí za připomenutí profil Bronislava Welleka, otce literárního historika a teoretika René Welleka, spisovatele Paula Leppina, překladatele a básníka Adolpha Donatha, Oskara Wienera, Camilla Hoffmanna, Arnošta Krause nebo překladatelky a básničky Otilie Malybrok-Stielerové. Cenným příspěvkem k poznávání literatury fin de siècle je nová faseta charakteristiky básníka R. M. Rilkeho jako prostředkovatele mezi českou a německou kulturou. Merhautová nevěnuje pozornost jen prostředkovatelům německým či rakouským, za stejně důležité považuje prostředkovatelské aktivity Čechů, mezi nimi hlavně redaktora *Moderní revue* Arnošta Procházky.

Z textů o české literatuře a o jejich překladech v německy psaných časopisech vyrůstá mimo jiné neobvyklý obraz literárního dění i samotné modernistické česky psané literatury. V jeho centru do počátku 20. století stojí Vrchlický – nikoliv jako stará překonaná modla, ale jako mimořádný básník přesahující provinčnost domácí literatury. Téma významu i pádu Jaroslava Vrchlického na konci 19. století prostupovalo již předcházejícími pracemi Lucie Merhautové o osobnostech, jež

propagovaly jiné cesty intelektuálního a literárního vědomí než tu, kterou právě on představoval. V moderní sebe prezentaci české kultury sehrál Jaroslav Vrchlický již úlohu „svrženého“ otce. Práce Lucie Merhautové, věnované třem klíčovým hráčům této „literární revoluce“ – F. V. Krejčimu, J. S. Macharovi a T. G. Masarykovi – a jejich aliancím s Vídeňskou modernou, jsou dnes nepominutelným literárním a historickým pramenem. Všechny pečlivě registrují a osvětlují nejednoznačnou dynamiku sporů, které procházely celými devadesátými léty 19. století. Badatelská cesta Merhautové je neobvykle logická a kontinuální: od disertační práce o F. V. Krejčím přes monografii *Mezi Prahou a Vídní* (2011), o vztahu Hermanna Bahra a jeho časopisu *Die Zeit* k Macharovi, Krejčimu a dalším českým spolubojovníkům za moderní kulturu, k dvoudílné knize vzniklé ze spolupráce s Kurtem Ifkovitsem a Vratislavem Doubkem o vídeňském časopisu *Die Zeit* (2011, 2013). K těmto pracím brzy přibude publikace dosud neznámé korespondence T. G. Masaryka a J. S. Machara, vznikající v týmu Masarykova ústavu AV ČR pod vedením Heleny Kokešové.

Většina prací Lucie Merhautové se tedy soustřeďovala na období konce 19. a počátku 20. století, kdy se také radikálně proměňovaly vztahy mezi českým a německým živlem v habsburské monarchii, (stávaly se vyrovnanějšími ekonomicky a politicky), kdy se měnil vztah mezi provincií a centrem, kdy se formovaly různé nové typy nacionalismů. Paralelně se vytvářela nová spojení mezi „mladými“ Pražany, Vídeňany, Berlínany, jimž se mnohem podstatnějšími zdály problémy umělecké, byť málo rezonovaly s většinovými společnostmi v Praze, Vídni či Berlíně. Kniha se přitom nevyhýbá otázkám židovství a upozorňuje na ambivalence a nejednoznačnosti prostřednictvím osudů časopisů, jejich vydavatelů a redaktorů, kteří se stále častěji museli vyrovnávat se svým židovstvím či s židovstvím svých přispěvatelů. Dynamika této nedlouhé doby, jak se implicitně objevuje v textech Merhautové a také v jednotlivých přetištěných článcích antologie, je díky mnohočetnému vrstvení a střetávání brizantní. Autorka tak formuluje obezřetně a přitom vlastně radikálně řadu nových tezí o vztazích mezi jednotlivými literárními, kulturními i společenskými proudy, mezi pozicemi „cizí“ a „vlastní“ mezi „centrem“ a „periferií“, mezi „novým“ a „starým“, mezi „tradicí“ a „modernitou“.

Kniha *Paralely a průniky* se obrací k překladům, esejům a kritikám, k dalším jiným typům transferů a prostředkování. Není však pozoruhodná jen historicky, nýbrž i metodologicky. Lucie Merhautová se hlásí k teoretickým pracím Michela Espagna a Wenera Greilinga; teorie přitom sama není v centru pozornosti – je impulsem, který rozvíjí pečlivou literárněhistorickou práci, v níž jsou patrné i stopy dalších kulturních teorií (např. teorie pole Pierra Bourdieua). Využívá rovněž jeden z výrazných postupů, které s sebou přinesly současné metodologické podněty zasahující výklady kultury a v posledku i literatury. Uvyklo se jim říkat anglickým slovem „turn“ (v německém prostředí se věnuje těmto kulturologickým konceptům Doris Bachmann-Medick). Ono poněkud zneužívané slovo naznačuje nějaký typ metodologického obratu, který umožňuje změnit úhel pohledu, fokus, tím odstranit zaužívanou snadnost a opakování, která omezují náš horizont, upevňují stereotypy, ale také přinášejí nudu.

Jedna ze základních knih tohoto obratu k prostředkování je translatologická „klasika“ Gideona Touryho *Descriptive Translation Studies and Beyond* z roku 1995 (s jeho teoriemi pracuje např. Eva Kalivodová v knize o českých překladech anglické literatury *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron?*; viz *echo* z 10. 8. 2011). Toury považuje překlad jako jednu z konstitutivních součástí literatury, do níž se překládá: způsoby, jak se překládá, jak se prostředkuje, co je účelem tohoto prostředkování, hodnotí jako jedny z nejdůležitějších zdrojů poznání literárního života. Tato teze vlastně integruje „samozřejmou“ vlastnost „cizího“ pohledu, který nabízí nějaký důležitý významový posun. Na druhou stranu sledování překladu je podstatné i pro kulturu výchozí - odkud se bere zdroj, kdo jej vybírá a proč. V případech, které Lucie Merhautová sleduje, jde metodologicky o vrstevnatý problém prostředkování, jde o transfer mezi jazyky v určité historické chvíli nerovnocennými (v tehdejší pohledu), které existují topograficky vedle sebe a zároveň jeden z nich své místo mnohonásobně přesahuje, druhý je s místem tohoto historického území spjat fatálně. Tato asymetrie velkého a malého, periferního a centrálního působí, jak ukazuje práce, „nepříznivě“ také na tvorbu v němčině, která pochází právě z omezené periferie českého území. Tyto nesymetrické literární situace a přechody, které umožňují mj. zjistit, kdo se zajímal o českou literaturu, kdo ji překládal, jaké texty a v kterých časopisech, Merhautová zachycuje s velkou heuristickou akribií. Daří se jí tak vysvětlit postavení jazykově české kultury uvnitř německé a způsoby překonávání této marginálnosti, na druhou stranu objasňuje vznik nové německé kultury, tzv. Heimatkultur, v níž byla mnohem více akcentována i příslušnost k českému regionu. Nesleduje tedy výlučně pohyb od českého marginálního k českému emancipovanému, ale také paralelní procesy německé, které nutně nevedly jen k radikalizaci nedorozumění, jež vybuchlo po Badeniho jazykových zákonech v pouličních nepokojích roku 1897. Někteří němečtí autoři vnímali svoji identitu v mnohem větším sepětí s místem; jednota a mnohost ve společném domově se zdála být výhodná a inspirativní. V tomto smyslu hrálo důležitou roli modernistické hledání primordiálních kořenů kultury, jež s sebou neslo revokaci a reinterpetaci folkloru. Německý zájem o český folklor a hlavně o píseň nemusí být v této perspektivě interpretován jako romantický návrat k čistotě nebo „koloniální“ náklonnost k nerozvinutému či dosud nepokaženému zdroji, ale v mnohém jako uznání sebevědomí druhé kultury, s níž sdílí domov.

Modernost české i německé literatury, která se na našem území rozvíjela, přece jen narušovala zdi jazyků, které rostly před očima. Jak napsal rakouský badatel Kurt Ifkovits v článku o Hugo von Hofmannsthalovi a jeho pražských návštěvách: „Bylo by však zjednodušující vidět Prahu pouze prizmatem jednotlivých vzájemně se vůči sobě vymezujících národností, a tím výhradně na pozadí konfliktů, symbióz a vzájemných kontaktů“ (in: *Politici, umělci a vědci ve veřejném prostoru na přelomu 19. a 20. století*, ed. H. Kokešová. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2015, s. 121). Lucie Merhautová tak ve své knize nečiní: skrze živé a životné mnohočetné kontakty, vztahy, dialogy v posledku mluví o moderní „pražské“ společné osamělosti umocňované nábožensky, zeměpisně a umělecky.

Lucie Merhautová: *Paralely a průniky. Česká literatura v časopisech německé moderny (1880–1910)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2016, 480 s.

www.ipsl.cz